

Harald Heppner (Gradec), 11. november 2015

Ali ima mesto Ljubljana svojega lastnega »duha«?

Kaj pomeni duh (v pomenu spiritus) v naši povezavi?

Z duhom opisujemo tisto, kar povezuje abstrakten odnos ljudi nekega določenega kraja s tem krajem – kot znamenje specifičnega kolektivnega spomina, o katerem se da od primera do primera tudi razmišljati.

S katerimi komponentami izražamo takšnega duha?

Komponente so mišljenje, čutenje, opozarjanje in želja:

- a) Potrebni so kognitivni postopki, da bi poiskali in definirali specifiko nekega kraja (filozofi, literati, politiki),
- b) Potrebna je možnost, izkusiti vsoto nekega kraja s pomočjo čutov (šumi, vonjave, motorika preko topografije, vizualne perspektive itd.) (novinarji, literati, zaposleni v turizmu)
- c) Potrebno je imeti priložnost, opozoriti na ta duh (diskurzi domačinov, prikazovanje prišlekom)
- d) Potreben je imperativni akcent (Glej! Poslušaj! Pazi! ali podobno), ki (praviloma) služi za pozitiven poudarek.

Od kdaj naprej lahko izhajamo od obstoja duha?

Od trenutka, ko je za to potreba. To predpostavlja določeno trajanje in gostoto obstoja nekega kraja (ne vasi) prav tako kakor tudi določeno število oseb (»meščanska družba«), vendar tudi spodbudo primerjave z drugimi mesti (prometni stiki, izkušnje v občevanju z drugimi, izobrazba, informacije o »svetu«).

Iz česa izhaja duh Ljubljane?

(Za primerjavo bosta služila Trst in Gradec, da bi tako lahko izvajali specifiko Ljubljane.)

Čutne komponente:

Trst leži ob morju, Ljubljana in Gradec imata »grajski hrib«, neraven teren v jedru kakor tudi reki, ki delita mesto na desno in levo. Vsa tri mesta imajo gorato zaledje, zaradi česar prehajata topografski kategoriji hrib in dolina druga v drugo. Gestrateška lega Ljubljane najbolj poudarja lego na križišču, ki vodi v »širni svet«; pri Gradcu je os sever-jug veliko bolj izražena (črta Mure) od osi zahod-vzhod (tudi optično, prim. pogled z grajskega hriba). Trst danes pobira več točk z osjo zahod-vzhod (Italija, Panonska nižina) kot s povezavo Furlanija-Istra (nekoč).

Stari vek:

Trst (Tergeste) in Ljubljana (Emona) lahko opozorita na zelo stare, še danes dokazljive sledi preteklosti, ki pa danes niso zelo koristne, ker leži ta čas zelo daleč (ca 2000 let je čutno težko priklicati), vendar tudi zato, ker je urbanistično za razliko od starega Rima ali Aten na

razpolago sorazmerno malo substance. Gradec zaradi neobstoja antike sploh ne more dobiti točk.

Srednji vek:

Trst propade v nepomembno, obrobno pristanišče, ki ga hromijo Benetke v vzponu. Gradec nastane sprva kot majhna slovanska naselbina, preden zaradi nastanka Štajerske v okviru Nemškega cesarstva v 12. st. počasi ne postane osrednji kraj dežele (deloma že pred Habsburžani, ki so se priselili iz Švice in so le poredko rezidirali v deželi). Pri Ljubljani je analogna situacija (Vojvodina Kranjska). Vsa tri mesta imajo srednjeveško jedro (ozke, zavite in tudi strme ulice oz. uličice v »hrib«) z gotskimi stavbami (cerkve, palače, meščanske hiše, trgi).

Zgodnji novi vek (16.–17. st.):

Trst ostaja *quantité négligeable*, medtem ko Ljubljana vedno bolj razvija lasten profil – manj gradbeno kot funkcionalno: spominski kraj slovenske reformacije (Trubar) in slovenskih jezikovnih spomenikov kakor tudi kraj srečanj med »Italijo« in alpskimi deželami. Protireformacija zmanjša takratno pomembnost, s tem pa nehote neguje pozneje okrepljeni kolektivni spomin. Gradec za izoblikovanje specifičnega duha v tistem času prednjači, ker se dvigne do prehodne rezidence enega dela Habsburške monarhije in postane sedež upravnih organov Notranje Avstrije (Štajerska, Koroška, Kranjska, Notranja Istra, Gorica in Trst, gl. palače, graški grad, orožarna, palača deželnih stanov, utrdbe, mit »okopa«). Gradec medtem postane univerzitetno mesto z zaledjem od Istre do Karpatov.

Pozni novi vek (18. st.–1918.):

Trst doživi svoj razcvet zaradi politike dunajskega dvora, ki spodbuja prometno povezavo z Jadranom in razvoj Avstrije v pomorsko silo, zlasti trgovino (novo mesto in novo pristanišče pod Marijo Terezijo; pomoli, železniški priključek, *Lloyd Triestino*, pravoslavne trgovske hiše in cerkve ...), močan dotok iz slovenskega zaledja v času industrializacije. Ljubljana doživi trikratni razcvet: sledovi razsvetljenstva = duhovni priključek »velikemu širnemu svetu« – (čeprav le za kratek čas) prestolnica Ilirskih provinc – funkcionalni center slovenske nacije. Tudi Gradec še enkrat doživi svoj razcvet (urbana širitev, železnica & industrija, izgradnja univerze ter tehnične visoke šole itd.). V vseh treh mestih nastajajo četrti v stilu historizma (sedemdesetih let 19. st.) z novimi stavbami uradov, bankami, mestnimi parki, četrtmi z vilami.

20. stoletje (1918–1945):

Gradec kakor tudi Trst se vrmeta v status province, ker so »zaledja« odpadla ali pa so se močno skrčila. Priključek Trsta in okolice Italiji z vidika mesta ne pomeni nikakršnega napredka, ker je evidenten gospodarski propad. Ljubljana se sicer mora podrediti Beogradu, vendar toliko bolj postaja urbani simbol slovenske nacije in dobi poleg tega tudi lastno univerzo.

20. stoletje (1945–1991):

Trst stagnira, tudi zato ker se sosednji Koper razvije kot konkurenca. Ljubljana sicer izkoristi federativno ureditev Jugoslavije, vendar kljub temu ne more pospeševati razvoja (status periferije ob ugodni geostrateški legi proti »zahodu«). Gradec doživi zaradi izboljšanja infrastrukture znotraj Štajerske nov razcvet od sedemdesetih let 20. stoletja dalje (ustanavljanje šol, izgradnja cest, manjša industrijska podjetja na podeželju), toda tudi kot

nakupovalno središče za vzhodno Slovenijo (Celje, Ptuj, Maribor) in severno Hrvaško (Čakovec, Zagreb) oz. kot sejmsko mesto (»Graški sejem Jug-Vzhod«).

Obdobje transformacije (od 1991):

Regionalna prepletenost Severne Italije sicer dvigne funkcionalni status Trsta, vendar ne spodbudi novega razcveta; zaradi tega se močnejše uveljavlja nostalgичna nota (»postmoderna« z refleksijo na moderno okoli 1900). Gradec v korist svojega *duha* še pridobi zaradi mednarodne prepletenosti (hitre ceste, industrijske investicije, visoke šole z velikim zaledjem, turizem). Ljubljana je zaradi neodvisnosti Slovenije in njenega sprejetja v Evropsko skupnost 2004 glavni dobitnik; mednarodna povezanost (intenzivirani priključek hitrih cest, zračni promet), izgradnja v metropolo, korist tudi turistične bližine Italije in Avstrije.

Sklep:

Duha nekega mesta se ne da odklopiti od zgodovinskega razvoja in se ga – razen če odmislimo krajevne geografsko-klimatske faktorje – ugotavlja v času razcveta. Slednjemu se v diskurzu prisoja brezčasno vrednost, s čimer se *duha* monumentalizira; izgubi svojo nekdanj konstitutivno moč, povzdigne se ga v nezadostno reflektiran mit, ki se odklopi od nenehno se spreminjajoče dejanskosti.

Duha Ljubljane torej po eni strani legitimirata nacionalna ideja, po drugi strani pa argument, da ji je med »Vzhodom in Zahodom« uspelo postati priznan kraj in nekam pripadati ter to – kar se da celo čutno zaznati – celo znati pokazati (splošna podoba mesta, gospodarski profil, internet itd.).